

Dr Slavko MIJUŠKOVIĆ

Neke primjedbe na Banaševiću knjigu „Letopis popa Dukljanina“

Pošto je prvi put naveo moje izdanje »Ljetopisa«¹⁾, Banašević kaže: »Njegov priređivač ukazao je u svojim beleškama na niz grešaka u svim ranijim izdanjima, ali bi dobro bilo da je on dodao i latinski tekst onako kako ga je on pročitao.«²⁾ Budući da sam označio i u napomenama ispravio na osnovu vatikanskog rukopisa greške koje su u svojim izdanjima počinili Lučić i Šišić (ovaj posljednji daleko, daleko, više), koji su svoja izdanja priredili po istom vatikanskom rukopisu, te pošto sam donio i fotoreprodukciju ovog rukopisa, smatrao sam suvišnim da donesem i transkripciju teksta, jer moje čitanje čitavog rukopisnog teksta otkrivaju moje konstatacije Lučićevih i Šišićevih grešaka uz konfrontiranje sa njihovim izdanjima i fotoreprodukcijom.

Iako je, ako je to htio, morao biti svjestan velike težine Šišićevih grešaka, Banašević nastavlja: »Neprijatno deluje ton njegovih kritika F. Šišića, toliko zaslužnog svojim izdanjem (sic!) sa opširnim i učenim uvodom i komentarima, za obnovu dukljanskih studija, koga on optužuje da je on namerno ispravljao tekst za potrebe svojih teza.«³⁾ Za ovo svoje tvrđenje Banašević donosi ovu napomenu: »Vid. naročito belešku 5, na str. 175-176, Mijuškovićeve izdanja. Mi pre verujemo u Šišićev nehat: izostavljajući u izrazu Gelasio Papa Secundo ovu poslednju reč, on se verovatno poveo za Orbinijem, kod koga stoji samo papa Gelasio (Orbini, op. cit., str. 206). Videćemo da je Orbini prevodio s nekog drugog latinskog rukopisa, čija je verzija bila bolja i na drugim mestima. Prema tome, reč secundo, koju je dodao neki zbunjeni prepisivač (čiju je grešku uočio već Lucije), ne može služiti kao argumenat protiv Šišićeva datiranja Letopisa Popa

¹⁾ Slavko Mijušković, Ljetopis popa Dukljanina, Titograd 1967.

²⁾ Nikola Banašević, Letopis popa Dukljanina i narodna predaja, Beograd, 1971, str. 14.

³⁾ Isto.

Dukljanina«.4) Zaista je neshvatljivo da je Banašević mogao sastaviti ovakvu napomenu poslije naročitog upućivanja na »belešku 5, na str. 175-176 Mijuškovićeve izdanja«, koja glasi: »U Vatikanskom rukopisu stoji Gelasio Papa Secundo, dakle papa Gelazije Drugi. Pošto je ovaj Gelazije bio papa 1118-1119. god., a njegov tobožnji savremenik car Anastasije vladao od 491. do 518. godine, Lučić je redigujući za štampu (sada) Vatikanski rukopis, ovu anomaliju označio zvjezdicom, kao što je to uradio i sa još nekim sličnim Dukljaninovima apsurdima. Prema tome se riječ Drugi opravdano javlja i u Lučićevom štampanom izdanju, gdje se kao i u Vatikanskom rukopisu, takođe javlja zvjezdica sa odgovarajućim Lučićevim ukazivanjem, u njegovim napomenama, na ovu anomaliju, Šišić, međutim, u svom izdanju ne donosi ovu riječ i, što je još gore, tvrdi da ove riječi nema u Vatikanskom rukopisu. Naime u fusnoti br. 2 na strani 293, pozivajući se na svoj tekst »Gelasio papa« (bez: Secundo — Sl. M.), tvrdi: »Tako i u rimskom rukopisu; Lucije je u štamparskom tekstu (De regno 287) doneo sem reči papa još i *secundo*, dakle tobože: Gelasio secundo (1118-1119); čijom je krivnjom ova greška nastala, ne znam«. Šišiću je ipak moralo biti sasvim jasno da je ova greška, kao i bezbroj drugih ovakvih, rezultat Dukljaninovog potpunog nepoznavanja hronologije i fantastične zbrke njegovih istorijskih pojmova. Iako Šišić kaže da ne zna čijom je krivicom nastala ova greška, on je, tvrđenjem da ona ne postoji u Vatikanskom rukopisu, očito otkrivio Lučića za ovu »grešku«, koja se tobože javlja samo u njegovom štampanom izdanju. I tako je jadan Lučić, koji je na ovu Dukljaninovu grešku tako markantno ukazao, sam ispao krivac za istu. Šišić se i ovdje isto tako teško ogriješio kao i svojim tvrđenjem da na kraju latinskog rukopisa ne postoji »etc.«. Jasno je da je on i jedno i drugo tvrđenjem da ona ne postoji u Vatikanskom rukopisu, očito okrivio nju da je Ljetopis nastao u XII vijeku. Jer ko bi mogao vjerovati da bi Dukljanin mogao svog tobožnjeg savremenika papu Gelazija Drugog napraviti savremenim grčkom caru iz petog vijeka. Neshvatljivi Šišićev postupak u vezi sa njegovim tvrđenjem o nepostojanju riječi »Drugi« u Vatikanskom rukopisu, mogao bi neke navesti na pomisao nije li možda Šišić u Rimu imao neki drugi rukopis koji se razlikuje od ovog koji mi ovdje donosimo u fotoreprodukciji, pa da bi u tom drugom rukopisu zaista mogla ne postojati riječ »Drugi« uz ime pape Gelazija. Ali da Šišić u Rimu nije imao nikakav drugi rukopis, ne dokazuje samo činjenica da se u Vatikanu čuva samo jedan jedini latinski rukopis Dukljaninovog Ljetopisa, kao niti samo činjenica što se on poziva, kao i mi, na istu signaturu pod kojom se ovaj rukopis čuva u Vatikanu, već to dokazuje još i jedan njegov nedozvoljeni postupak, naime, on je na jednom mjestu (f. 69t.) Vatikanskog rukopisa odvojio dvije, omaškom prepisivača, vezane riječi (*vires — vir es*), pa je na odgovarajućoj margini ponovio svoj znak

4) Isto, napomena br. 3.

odvajanja i ispod njega se potpisao, prekršivši tako jedno od osnovnih arhivističkih pravila da se u rukopisima ne smiju vršiti nikakve ispravke niti praviti bilo kakve bilješke«. ⁵⁾

Da je Šišić u svom izdanju donio »Gelasio papa«, bez kategoričkog tvrđenja: »Tako i u rimskom rukopisu; Lucije je u štampanom tekstu doneo sem reči papa još i *secundo* . . .«, i da Lučić nije naročito ukazao i u samom rukopisu i u svom štampanom izdanju na riječ *Secundo*, koju je i na jednom i na drugom mjestu označio zvjezdicom, da bi u svojim napomenama ukazao na apsurdnost pojave te riječi, i, na kraju, da pojava u rukopisu riječi *Secundo* ne smeta tvrđenju da je Letopis nastao u XII vijeku, — čak i onda bi u odnosu na ovu Šišićevu grešku, s obzirom da je riječ *Secundo* veoma čitko i kaligrafski napisana, teško mogli vjerovati da je rezultat njegovog nehata, čime, inače, Banašević uzaludno pokušava odbraniti Šišića. Drugi pokušaj Banaševićeve odbrane, naime da se Šišić »vjerovatno poveo za Orbinijem, kod koga stoji samo *papa Gelasio*«, uvjeren sam da ne bi, da je živ, ni sam Šišić prihvatio jer je bio uvjeren u Orbinijeva modificiranje Dukljaninog teksta, tako da se na jednom mjestu o tome čak ovako izrazio: »...dok je Orbini — a to on češće čini — jamačno sam iz svoje glave dometnuo i stavku »della sua moglie Prehvala«, ⁶⁾ pa bi zbog toga, kad je Orbini dometao čitave stavke, smatrao sigurno normalnim što je on u svom prevodu izbacio jednu riječ koja je bila potpuno deplasirana. A sem toga, Lučićeva »greška« mogla se pokušati parirati Orbinijevim tekstom samo uz tvrđenje da je nema u Vatikanskom rukopisu. Na isti način on je pokušao otkloniti i još jednu Lučićevu »grešku«, koja je takođe mnogo smetalo datiranju Ljetopisa sa dvanaestim vijekom, a to je pojava skraćene »*etc.*« na kraju Lučićevog štampanog izdanja Ljetopisa, pa je on »utvrdivši«: »No ovo se *etc.* ne nalazi ni u Orbinija ni u rimskom rukopisu«, dodao: »Zato i otpada svaka kombinacija o nepotpunom tekstu, bar na toj osnovi«. ⁷⁾ Iako sam se u svom izdanju Ljetopisa već osvrnuo i na ovu tešku i neoprostivu Šišićevu grešku, »*je répète pour les charmaciens*« — kako je običavao govoriti jedan moj profesor prije nego što bi počeo ponovo tumačiti već jednom izloženo novo gradivo, a u namjeri da ga shvate i najgori učenici: »Nas je prilikom kolacioniranja u Vatikanu ne malo iznenadilo ovakvo Šišićevo tvrđenje jer smo na kraju »rimskog« rukopisa našli veoma markantan, jasan i kaligrafski izveden inače konvencionalan znak za »*etc.*«, i to baš onakav kakav se nalazi u školskim priručnicima (ovdje se pozivam u napomeni 57, str. 58. na: Adriano Cappelli, Dizionario di abbreviature latine ed italiane, Milano 1899, str. 364 — Sl. M.). I da se ovakav znak nalazi samo na ovom

⁵⁾ Slavko Mijušković, n. dj., str. 175 i 176.

⁶⁾ Ferdo Šišić, Letopis Popa Dukljanina, Beograd-Zagreb, 1928, str. 451.

⁷⁾ Isto, str. 83.

mjestu Vatikanskog rukopisa, pa i da ga je Lučić izostavio iz svog štampanog izdanja, baš zbog istaknutosti njegovih svojstava nikako ne bismo mogli ni pomisliti da ga možda Šišić nije uočio ili pak, da ga nije znao razriješiti. Osim toga, u ovom slučaju postoji za Šišića još jedna otežavajuća okolnost: on se sa isto takvim znakom sreo na još jednom mjestu Vatikanskog rukopisa (na kraju pričanja o sv. Vladimiru) i tu ga je, isto kao i Lučić u štampanom izdanju, pravilno razriješio«. ⁸⁾

Naravno, niko nije mogao ni pomisliti da je gornje Šišićevo tvrđenje, navedeno spacioniranim slovima, bilo netačno, pa je Nikola Radojčić požurio da konstatuje da je Šišić »utvrdio da problem o potpunosti ovog dela izazvan s »etc.« na kraju latinskog teksta, uopšte ne postoji, jer toga »etc.« u rukopisu nema; nema ga ni Orbini. Rukopis je, dakle, potpun. . .«. ⁹⁾ I Mošin je u svom izdanju Ljetopisa tvrdio slično: »Pitanje cjelovitosti djela bilo je nejasno do prije poslednjeg Šišićevog izdanja. Naime, u prvom, Lučićevom izdanju iza poslednjih riječi kronike dolazi skraćenica »itd« (etc.), te se po tom zaključivalo da spomenik nije do nas došao u potpunom obliku, već okrnjen. Međutim, Šišić je utvrdio, da ova kratica ne postoji u jedinom sačuvanom vatikanskom rukopisu, a ne postoji ni kod Orbinija; prema tome otpada ovaj razlog za pretpostavku o nepotpunosti djela«. ¹⁰⁾

Smatrao sam potrebnim da i na ovom mjestu iznesem nešto detaljnije o Šišićevim izbacivanjima iz Vatikanskog rukopisa riječi *Secundo* i skraćenice »etc.«, jer se Banašević poziva na moju napomenu br. 5, str. 175-176, za svoje tvrđenje: »Neprijatno deluje ton njegovih kritika F. Šišića, . . ., koga on optužuje da je namerno ispravljao tekst za potrebe svojih teza«, a u ovoj mojoj napomeni, pored riječi *Secundo*, govora je i o skraćenici »etc.«: »Šišić se i ovdje (misli se na riječ *Secundo*) isto tako teško ogriješio kao i svojim tvrđenjem da na kraju latinskog rukopisa ne postoji »etc.«. Jasno je da je on i drugo tvrđenje iznio da bi otklonio dvije tako jake smetnje njegovom tvrđenju da je Ljetopis nastao u XII vijeku«. Pri izricanju ovakve svoje ocjene nijesam imao namjeru da neprijatno djelujem tonom svojih kritika već da realno iznesem Šišićeve greške i namjere, i to samo u interesu naučne istine, a ne s ciljem optuživanja Šišića. U svakom slučaju, ako neko hoće da navedenu moju ocjenu, kao i mnogobrojne druge konstatacije Šišićevih grešaka, smatra optuživanjem Šišića, neće moći da u tom »optuživanju« nađe ni netačnosti ni zle namjere.

⁸⁾ Slavko Mijušković, n. dj., str. 57 i 58.

⁹⁾ Nikola Radojčić, Šišić F., Ljetopis Popa Dukljanina, »Slavia«, časopis pro slovansku filologiju, Ročník VIII, v Praze 1929-1930, str. 172.

¹⁰⁾ Dr Vladimir Mošin, Ljetopis popa Dukljanina, Zagreb, 1950, str. 59.

Odmah poslije Banaševićeve rečenice koja počinje sa »Neprijatno djeluje ton njegovih kritika . . .«, slijedi ovaj njegov tekst: »U nedostatku jednog boljeg izdanja, u našem radu biće navođen Šišićev tekst, ali će se voditi računa i o fototipskom izdanju i primjedbama njegova priređivača, S. Mijuškovića, kada i one ne sadrže očigledne greške ili netačna tumačenja«,¹¹⁾ s pozivom na napomenu br. 4, koja glasi: »Kao primer mogućnosti da svako pogreši u ovakvom poslu, navodim jednu rečenicu iz beleške 83, str. 221, izdanja S. Mijuškovića: »U Vat. rukopisu stoji Tiescemirum, a na odgovarajućoj margini Tiescemir (kao i kod Lučića i Orbinija), ali i pored toga Šišić donosi Tiscemirum«. Golim okom, i bez lupe, svako se može uveriti i na smanjenom formatu ovog fototipskog izdanja (str. 141) da je baš Šišić dobro pročitao Tiscemirum. O drugim greškama i netačnim tumačenjima u prevodu i beleškama S. Mijuškovića biće reči u našem radu.«¹²⁾ Ovdje postavljam pitanje zašto Banašević nije donio čitav tekst moje bilješke br. 83? Odgovor je ovaj: poslije rečenice koju on navodi slijedi ovaj tekst: »Od ovakvog čitanja ga je (tj. Šišića — Sl. M.), osim uporne drukče grafije kod ostalih, morao odvratiti i latinski tekst koji objašnjava sadržajni smisao ovog imena (»consolator populi«). Ovo ime se više puta javlja i Šišić uporno ponavlja istu grešku.«¹³⁾ U rukopisu se četiri puta navodi ime Tješimir, i to uvijek za isto lice. Na foliju 61 (vidi fotoreprodukciju mog izdanja, str. 141) kao *Tiescemir* (na margini uz treći redak odozdo) i *Tiscemirum* (u trećem retku takode odozdo), a na tergu istog folija (fotoreprodukcija str. 142) kao *Tiescemirus* (u sedmom retku) i *Tiescemirus* (u četrnaestom retku). Zbog toga sam, budući da Šišić uvijek transkribuje *Tiscemirum* ili *Tiscemirus*, a da ne bih ponavljao više puta istu ispravku, i kazao: »Ovo ime se više puta javlja i Šišić uporno ponavlja istu grešku«.

U nastojanju za otkrivanjem grešaka u mom čitanju Vatikan-skog rukopisa, Banašević je napravio još jedan pokušaj, naime u svojoj napomeni br. 5 (str. 4) doslovce kaže: »Evo za to jedne potvrde. Mijušković na str. 276. bel. 210. svog izdanja kaže: »U Vat. ruk. Gradicna, a kod Šišića Gradichna«. To nije tačno jer u Vatikan-skom rukopisu, koji sam pregledao, i na fotografiji lista 74, koji sam u biblioteci dobio (vid. prilog), ne stoji Gradicna, kako Mijušković tvrdi, nego, greškom prepisivača, Gradiena. U fototipskom izdanju, na osnovu koga je Mijušković radio, slovo e se tako reći »zatorilo« i postalo c (vid. str. 167, 9. red ozdo, njegova izdanja)«. Kako se vidi iz ove posljednje rečenice, i sam Banašević potvrđuje pravilnost mog čitanja Gradicna, makar to i svojim čudnim tvrđenjem da »se slovo e tako reći zatvorilo i postalo c«. Ali, da se je slučajno, omaškom pisara, slovo c »otvorilo« u slovo e, i u tom bi slučaju,

¹¹⁾ Nikola Banašević, n. dj., str. 14.

¹²⁾ Isto, nap. br. 4.

¹³⁾ Slavko Mijušković, n. dj., str. 221, nap. br. 83.

s obzirom na upornu grafiju *Gradicna* i *Gradigna* — što treba u oba slučaja čitati: *Gradinja* — koja grafija se za isto ime više puta javlja u Ljetopisu, trebalo transkribovati *Gradicna*.

Moja pogrešna interpretacija jednog mjesta Tuberonove rečenice koja počinje sa »*Quae quidem scripta . . .*«, koju Banašević tačno konstatuje,¹⁴⁾ rezultirala je iz činjenice što sam, prepisivajući ovu rečenicu, u konceptu bio izostavio riječi »*non tamen*«, ali ove dvije riječi su prilikom prekucavanja moga rukopisa, kao i svi ostali latinski citati, direktno prenošeni iz odgovarajućih knjiga. Ostavši u konceptu bez jedne od, inače, dvije nagacije (*non*) koje sadrži odgovarajući kontekst, u mom prevodu se, umjesto pozitivnog, izrazio negativni smisao, naime umjesto: » . . . taj spis (misli se na rukopis Ljetopisa koji je Tubero imao u rukama — Sl. M.) je bio toliko istrunuo da se nije mogao čitati«,¹⁵⁾ kako sam ja preveo, trebalo je prevesti: . . . taj spis *nije ipak* bio toliko istrunuo da se nije mogao čitati«. Ali, ova greška više je na štetu nego u prilog mog osporavanja starine Dukljaninovog Ljetopisa.

Na jednom mjestu Banašević kaže: »S. Mijušković u jednoj belešci (str. 173) tačno kaže da se *seniores* prvi put pominju u Baru 1247. godine, što naravno ne znači da tog društvenog sloja nije bilo i mnogo ranije«. ¹⁶⁾ Međutim ja u svojoj bilješci, na koju se poziva Banašević, kažem »da se plemići grada Bara prvi put pominju kao *seniores* u jednom dokumentu od 12. maja 1247 . . .«, čime ne isključujem nego, naprotiv potvrđujem ranije postojanje barskog plemstva, koje se u pomenutom dokumentu, umjesto uobičajnijeg naziva »*nobiles*«, navodi kao »*seniores*«. Odmah zatim Banašević dodaje: »To mu ne smeta da na drugom mjestu (str. 84) upotrebi i taj izraz za dokazivanje da Dukljaninova pričanja često nisu ništa drugo »nego projiciranje u prošlost zbivanja i činjenica iz docnijih pa čak i iz kasnonemanjičkih vremena«. ¹⁷⁾ Ovdje, bez da navodim ostale argumente sa kojima sam potkrijepio tvrđenje o Dukljaninovom projiciranju u prošlost činjenica iz docnijih vremena,¹⁸⁾ podvlačim da se izraz *antiqui seniores* u odnosu na barski patricijat ne može zamisliti u jednom spisu koji bi, kako vjeruje i Banašević, nastao u drugoj polovini XII vijeka.

Što se tiče Banaševićevog tvrđenja, s pozivom na Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika Jugoslavenske akademije, da se oblici imperadur i imperatur javljaju »od XVI vijeka po zapadnijem krajevima«, ¹⁹⁾ primjećujem da je u ovom Rječniku to konstatovano na

¹⁴⁾ Nikola Banašević, n. dj., str. 16 i 17.

¹⁵⁾ Slavko Mijušković, n. dj., str. 106.

¹⁶⁾ Nikola Banašević, n. dj., str. 20.

¹⁷⁾ Isto.

¹⁸⁾ Slavko Mijušković, n. dj., str. 84.

¹⁹⁾ Nikola Banašević, n. dj., str. 34.

osnovu do tada (prije 1891. godine) objavljenih, ali ne i rukopisnih, izvora. Da su oblici imperadur i imperatur bili i ranije upotrebljavani ne samo u govoru već i u pisanju, smatram da se ne smije sumnjati, kao, uostalom, ni u to da je, pored ova dva oblika, bio i u našem govoru i pisanju upotrebljivan i oblik imperator. Kako bi, ako bi im to trebalo, neki naši historičari koji traže i konstatuju — jer to moraju da bi otklonili sve ono što smeta mnogim njihovim zaključcima — glose i interpolacije po čitavom Dukljaninovom tekstu, sasvim lako proglasili i transkripciju imperator kao grešku prebisi-vača, tvrdeći pri tom da je u originalu moralo stajati imperadur ili imperatur; ovo, naravno, ako bi isključivali mogućnost da se i u našem jeziku moglo govoriti i pisati imperator, kao što se, uostalom još i danas ponekad kaže i piše.

Poslije tako opširnog i dokumentovanog ranijeg izlaganja u mom izdanju Ljetopisa u vezi sa mojim zaključkom o vremenu njegovog nastanka, ne smatram za potrebno da se osvrnem na Banaševićovo osporavanje tog mog zaključka.²⁰⁾

Sad ću se zadržati na jednom Banaševićevom izlaganju koje je veoma karakteristično za njegov tretman u odnosu na moje izdanje Ljetopisa. To izlaganje glasi: »Pozivajući se na jednu konstataciju M. Dinića da »u dubrovačkim spomenicima *Sclavonia* označava isključivo Srbiju« (Prilozi za književnost... , XXXIII, 1966, str. 27), i pogrešno je uopštavajući, S. Mijušković pokušava da dokaže na više od tri strane svoje knjige (87-90) da je Dukljanin svojim Regnum Sclavorum mislio samo na Srbe. Međutim, sam Dinić je na istoj strani svoga rada rekao da je jedan savremenik nazvao hrvatskog kneza Trpimira rex Sclavorum, a Jiriček je naveo dosta primera (Istorija Srba, III, str. 2) iz kojih se vidi da se »kod Latina« nazivaju ne samo ranije nego »i u XIII-XV veku, opštim imenom Sclavonia svi srpsko-hrvatski krajevi, od Istre do ušća Bojane, a u unutrašnjosti od Jadranskog Mora pa do Dunava«.²¹⁾

Iz navedenog Banaševićevog izlaganja svako ko nije pročitao moje izdanje Ljetopisa mora izvesti zaključak da ja pod pojmom *Sclavonia* uvijek podrazumijevam Srbiju. Da bih dokazao koliko je teška ova Banaševićeva insinuacija, ovdje ponovo navodim ono što sam u svom izdanju Ljetopisa — sa daleko potpunijom argumentacijom nego što je to kod Jiričeka i Dinića na mjestima koje citira Banašević u svoje insinuirajuće svrhe — kazao o zaista mnogobrojnim *Sclavonia*-ma:

»Važno je sada utvrditi što je Dukljanin podrazumijevao pod »Regnum Sclavorum«. Pod pojmom Sclavus, Sclavonia u srednjovjekovnim vizantijskim, vatikanskim, ugarskim, mletačkim, južno-

²⁰⁾ Isto, str. 37.

²¹⁾ Isto, str. 38, nap. 83.

italskim i drugim ispravama označavaju se južni Sloveni, odnosno zemlje u kojima su oni živjeli. Tako se više južnoslovenskih zemalja naziva imenom Sclavonia. Još J. Subotić (1853. g.) ih navodi pet: »Za Slavoniju pak nalazimo ovo. Ovo ime Slavonija dolazi u različnom značenju. Jer a) označava Dalmatinsku Hrvatsku, kao u pismu kralja Ludvika caru Vasiliju; b) zemlju srbsku, kao u pismu pape Aleksandra k Petru Arhiepiskopu Dukljanskom; v) partes Carantanas et inferioris Pannoniae (Korušku i donju Panoniju), kao u Anallima Fuldanskim; g) današnju Hrvatsku i d) današnju Slavoniju«. (Jovan Subotić, Dukljanskog presvitera Kraljevstvo Slavena, Serbski letopis za godinu 1853, čast I, knjiga 87, Pešta 1853, str. 148 i 149).

»Iz mletačkih isprava se vidi da Mlečani ponekad i svoje posjede u Dalmaciji nazivaju »terrae Sclavoniae«, tako se, pored mnogih drugih, u jednom dokumentu od 22. maja 1352. čita: »...in Jadra et in insulis et in Pago, Segna et aliis terris Sclavonie, scilicet Sibinicum, Tragurium et Spalatum...« pa nešto dalje: »Rectoribus vero nostris Sclavonie...« (Ljubić, Listine III, str. 235). Pošto se u veoma mnogo dokumenata mletačkih pod pojmom »Sclavonia« čas javlja jedna, a čas druga južnoslovenska zemlja, ukoliko iz sadržaja nije moguće tačno odrediti o kojoj se zemlji radi, lako može doći do zbrke; takvih pojava ima i u ostalim stranim ispravama.

»Mihailo Dinić je utvrdio da u dubrovačkim ispravama Sclavonia »označava isključivo Srbiju«, a Sclavus da je »uvijek Srbin« (O nazivima srednjovekovne srpske države — Sklavonija, Srbija, Raška, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, sveska 1-2 za 1966, str. 27). To isto mi možemo da kažemo i za kotorske isprave i za Kotorski statut.

»Kao što se za vladare ili predstavnike vladarske vlasti u drugim *Sclavonia*-ma uz titule rex dux, banus i sl. nalazi atribut Sclavorum ili Sclavoniae, tako se i vladari srpskih zemalja označuju sa rex ili imperator Sclavorum ili Sclavonie. Tako dukljanski kraljevi (Mihailo i Bodin), kraljevi iz dinastije Nemanjića, pa i sam car Dušan. Šta više, car Dušan u svojoj povelji izdatoj 20. avgusta 1346. godine u Skoplju, čiji se original nalazi u crkvi sv. Nikole u Bariju (Ovu povelju, koja je dosad izdana više puta, mi smo fotokopirali prilikom naših istraživanja u arhivu crkve sv. Nikole u Bariju. Fotokopiju ove originalne povelje cara Dušana, sa njegovim potpisom i zlatnim okruglim pečatom dijametra 4 cm, objavićemo na drugom mjestu), sâm se — u latinskom originalnom tekstu ove isprave, napisane od njegovog latinskog pisara — naziva Sclavonie Imperator, čemu u njegovom (... sub pendentibus sigillo et subscripcionibus manus nostre maiestatis) ćirilskom potpisu odgovara »car Srbljem«, što opet dokazuje da je rex ili imperator Sclavonie potpuno isto (kad se radi o srpskim zemljama) sa rex ili imperator Sclavorum. Prema tome i Regnum Sclavorum je isto što i Regnum Sclavoniae. Poslije Dušanove smrti, u dokumentu od 14. maja 1357. godine, zapravo dopisu

Ulcinjnske opštine mletačkom duždu stoji da će Ulcinjani udovoljiti i udovoljavati njegovim zahtjevima koji ne bi nanosili gubitke i štete vladanju »naše vladarke, Carice Srbije (. . . que non cederent in detrimentum et damnum dominationis nostre domine imperatricis Sclavonie) (Ljubić, Listine III, str. 333 i 334).

»Pozivajući se na naslov Dukljaninovog djela, a vezujući to s činjenicom da je papa Grgur VII u svojoj buli iz 1077. apostrofirao dukljanskog kralja Mihaila sa »Michaeli Sclavorum regi«, a papa Kliment III u buli iz 1089. kralja Bodina sa »regis Sclavorum gloriosissimi«, Borislav Radojković je ustvrdio da »Dukljaninovo »Slovensko kraljevstvo« nije ništa drugo — nego zetsko kraljevstvo« (Političke prilike u Srba od doseljenja na Balkansko poluostrvo do kraja X veka, Beograd 1940, str. 18 i 19). Da je Ljetopis u latinskom rukopisu završen i da u prevodu ne stoji da su (u slavenskom originalu) opisana sva djela i svi ratovi »Kraljevstva Slovena«, Radojković bi imao pravo da tvrdi da naslov »Slovensko kraljevstvo« znači samo zetsko, odnosno dukljansko kraljevstvo. Ali, pošto će se naziv Regnum Sclavorum, poslije pada Duklje, proteći i na nemanjičku državu, a pošto, kako smo vidjeli, Dukljaninova pričanja svakako kontinuiraju (u slavenskom originalu) sve do propasti te države, onda pod Dukljaninovim naslovom treba podrazumijevati srpsko kraljevstvo koje je obuhvatalo sve srpske zemlje pa i Duklju. A Dukljaninova pričanja o događajima koji daleko prethode ne samo stvaranju srednjovjekovne srpske nemanjičke države već i dukljanske kraljevine, nijesu ništa drugo nego njegova nastojanja da prikaže genezu njegovog Regnum Sclavorum, bacajući je u tako daleku prošlost, počevši svoja pričanja čak od V vijeka.

»Da je Dukljanin pod pojmom Regnum Sclavorum mislio na srpsku kraljevinu postoji dokaz i u samom tekstu Ljetopisa, naime iz njega se vidi da je za vrijeme dukljanske kraljevine, koju on u Ljetopisnom tekstu nikad ne naziva Regnum Sclavorum, a koju on opisuje do negdje pred kraj njenog potpunog potpadanja pod Rašku, Srbija samo geografski pojam, koja će tek docnije postati i politički, obuhvatajući sve srpske zemlje, odnosno krajeve u kojima su živjeli Srbi. Zbog toga on Srbiju iz vremena prije stvaranja srpske kraljevine i ne naziva Sclavonia, ali je sigurno da bi, da nam se sačuvao čitav Ljetopis, u latinskom njegovom prevodu za nemanjičku Srbiju često nailazili na izraz Sclavonia i Regnum Sclavorum. Iz činjenice da se u čitavom Ljetopisnom tekstu ne pominje naziv »Regnum Sclavorum« iz uvoda, zaključuje se da je čitav sačuvani nam tekst samo prethodio Dukljaninovom glavnom i naslovom fiksiranom predmetu, tj. srpskoj srednjovjekovnoj nemanjičkoj državi, u kojoj su živjeli Sclavi, kao i u Dukljanskom kraljevstvu, koje joj je prethodilo, i to sve, kako Dukljanin misli, od petog vijeka, kada su došli u Prevalitaniju. Sclavi su za Dukljanina bili samo Srbi, isto kao što su to bili za Dubrovčane, Kotorane i Ulcinjane, kako to i odgovarajuća

dokumenta potvrđuju. Ti Dukljaninovi Srbi su, kako se to vidi i iz sačuvanog nam ljetopisnog teksta, stvarajući svoju državu, prema Dukljaninovom pričanju, istu tako širili da su zahvatili i hrvatske krajeve i njima gospodarili. Već su i drugi konstatovali da je Dukljanin vrlo malo znao o Hrvatskoj i da je samo uzgred pominje. Po Dukljaninu se Hrvatska odmetala od dukljanske vlasti i na kraju se pod Tješimirovim sinom Krešimirom — čiji je brat Prelimir pobijedio navodnog bana koji je tobož upravljao Prevalitanskom oblašću — osamostalila, te je poslije njegove smrti u njoj vladao njegov sin Stefan, čiji su nasljednici »uvijek vladali u Hrvatskoj«, dok su Prelimir i njegovi nasljednici nastavili da vladaju u Dukljanskoj državi. Kako vidimo iz sačuvanog nam Ljetopisnog teksta, govorenje o Hrvatskoj, i to tako oskudno i epizodno, ograničava se samo na vrijeme kada je ona tobož sačinjavala dio dukljanske države.

»Konstatujući tako oskudno govorenje o Hrvatskoj, Šišić je s pravom tvrdio: »Sve nam ovo pokazuje, da je Ljetopis zaista postao i mogao da postane samo u Duklji, gde nije živela nikakva tradicija o događajima u državi hrvatskoj...«. (Šišić, n. dj., str. 174). U skladu sa ovim Šišićevim tvrđenjem je i Radojčićevo: »Barski rodoslov je po svome piscu, po mestu gde je nastao, po narodu čiju prošlost najviše opisuje i po državnim formacijama kojih razvitak opisuje, domaći srpski izvor«. (O najtamnijem odeljku Barskog rodoslova, Cetinje 1951, str. 48).²²⁾

Kad se ovaj opširni gornji tekst, koji sam prenio iz svog izdanja Ljetopisa, uporedi sa ispred njega citiranim izlaganjem iz Banaševićeve knjige, str. 38, napomena 83, jasno rezultira njegova teška insinucija s namjerom da me omalovaži, da kompromituje rezultate moga rada i da nanese tešku povredu mom imenu i naučnom ugledu, tako da ovo njegovo izlaganje treba da bude prije predmet krivične odgovornosti nego naučnog raspravljanja.

Mnogo afiniteta sa navedenom Banaševićevom insinucijom ima jedno tvrđenje S. M. Štedimlije, koji, kao i Banašević, nije historičar po obrazovanju. Osvrćući se na moje izdanje Ljetopisa, Štedimlija na jednom mjestu kaže: »Dr Mijušković mnogo polaže na svoje »otkriće« da Ferdo Šišić svoje izdanje Ljetopisa nije radio prema vatikanskom rukopisu... Pet godina prije dra Mijuškovića, 1963, dr Mandić je objavio svoju konstataciju da je »manjak Šišićeva izdanja, što ono nije rađeno izravno po vatikanskom rukopisu, nego na osnovu predašnjih izdanja, Lučićeva i Črničićeva...«. Prema tome je jasno tko je prvi otkrio i znanstvenoj javnosti saopćio da Šišić nije svoje tekstove priređivao izravno prema vatikanskom rukopisu.²³⁾ Pošto na ovo Štedimlijino tvrđenje dosad nijesam reagovao u bilo kakvoj

²²⁾ Slavko Mijušković, n. dj., str. 86-90.

²³⁾ S. M. Štedimlija, Zagonetka Popa Dukljanina, Crkva u svijetu, časopis za vjersku kulturu, Split, 1969, sv. 1, str. 71.

naučnoj publikaciji, već samo u jednom intervjuu »Politici«, smatram iz dva razloga potrebnim da to uradim ovdje, i to tako što ću ponoviti odgovarajući dio tog intervjuu: novinar (Dušan Kostić): »Odziv kritike (na moje izdanje Ljetopisa — Sl. M.) bio je, koliko sam pratio, širok kako u dnevnoj štampi, tako i u naučnim publikacijama. Svi prikazi koje sam čitao veoma su laskavi, izuzev S. M. Štedimlije, objavljenog u katoličkom organu »Crkva u svijetu«. Šta mislite o ovom prikazu? — Sl. M.: »Možda će vam biti čudno kad vam kažem da sam od Štedimlijinog prikaza pročitao samo nekoliko prvih stranica, naime samo do mjesta gdje on doslovno kaže: »Dr Mijušković mnogo polaze na svoje »otkriće« da Ferdo Šišić svoje izdanje Ljetopisa nije radio prema vaticanskom rukopisu...«. Ovo sasvim netačno Štedimlijino tvrđenje potpuno me je uvjerilo u neozbiljnost njegovog prilaženja mom izdanju Ljetopisa, jer ja, ne jednom, već mnogo puta izražavam svoje čuđenje zbog mnogobrojnih grešaka koje je počinio Šišić donoseći svoje izdanje Dukljaninovog djela baš prema Vatikanskom rukopisu. Kad je Štedimlija mogao tako bezobzirno izvrnuti odgovarajuće moje tvrđenje — koje se, sem u mnogim drugim, javlja i u ovakvim formulacijama: »Dosad se Vatikanskim rukopisom, poslije Lučića, u potpunosti koristio jedino Šišić«, zatim: »... treba zamjeriti Šišiću pošto je on obavio kolacioniranje Vatikanskog rukopisa sa Lučićevim izdanjem i pošto je svoje izdanje pripremio prema rečenom rukopisu...« — onda mi je, i bez obzira na inače dobro poznate mi Štedimlijine pobude, moralo biti jasno šta on sve neće uraditi sa drugim mojim tvrđenjima, pretpostavkama i uopšte rezultatima moga rada, pa zbog toga nijesam smatrao vrijednim da nastavim i završim čitanje njegovog prikaza.«²⁴⁾

Kao što sam od Štedimlijinog prikaza pročitao tekst koji ide do gornjeg citata, tako sam i čitanje Banaševićeve knjige, iz istog razloga, prekinuo na 38. strani.

I zaista, kad su Banašević i Štedimlija na navedene načine interpretirali odgovarajuća moja jasna i iscrpna kazivanja, izražena, ne na latinskom, već na sasvim pristupačnom srpskom jeziku, svako se mora uvjeriti da se od njih ne može očekivati vjerno i meritorno rješavanje problemâ koje nameće Dukljaninov latinski tekst.

²⁴⁾ »Politika« od 31. avgusta 1969, str. 5.